

Recreatie 2020

Verslag slotmanifestatie op 12 februari 1998 te Harderwijk

Stichting

ReCREATIE

Kennis- en Innovatiecentrum

colofon

©Stichting Recreatie, mei 1998

Samenstelling en

redactie: Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en Stichting Recreatie

Foto's: Florine Visser

In opdracht van: Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

Uitgever: Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum

Raamweg 19

2596 HL Den Haag

telefoon 070-427 54 54

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	5
1 Ik wil in 2020 ook nog gewoon kunnen fietsen	7
2 De inrichting van Nederland in 2020	11
3 Recreatie in 2020 in sociaal-cultureel perspectief	16
4 Bestuurlijke aspecten van recreatie in 2020	22
5 Is de toekomst al begonnen?	29

INLEIDING

“LNV moet stedelijke recreatie hoger op de agenda zetten. Zij is vanuit haar verantwoordelijkheid voor het recreatie- en natuurbeleid een belangrijke en onmisbare actor waar het gaat om de kwaliteit van de (directe) leefomgeving”. Dit is de centrale boodschap van de deelnemers aan de Slotmanifestatie Recreatie 2020 op 12 februari 1998 in het Dolfinarium te Harderwijk. Het is ons een genoegen u dit verslag van deze manifestatie aan te bieden. De conclusie van de manifestatie ligt geheel in lijn met de resultaten van de discussies rond de in 1997 verschenen Recreatieschets. De Recreatieschets markeerde het begin van de brede discussie over het recreatiebeleid voor de toekomst, die met de Slotmanifestatie is afgerond. Deze discussie heeft ertoe geleid dat binnen de hoofdlijnen van vigerend beleid nieuwe prioriteiten worden gesteld. Keuzevrijheid, kwaliteit, sturen op afstand en resultaat blijven belangrijk, maar hebben niet meer uitsluitend betrekking op het landelijk gebied en een min of meer kleurloze gemiddelde burger. LNV bekent kleur, kiest voor de recreatie om de hoek en iedereen die even wil ontsnappen uit de gehaaste samenleving, maar daar tot nu toe weinig mogelijkheden voor heeft.

Dagvoorzitter Victor Dekoninck in gesprek met prof.dr. L. van Leeuwen, burgemeester van Zoetermeer en voorzitter van de Raad van Toezicht van de Stichting Recreatie. Links naast hem mr. L.J. Meiresonne en rechts mr. J.M.P.H van der Zijden

Er tekenen zich naar aanleiding van het traject Recreatie 2020 de volgende lijnen af:

- 1 In het recreatiebeleid dient de recreatieve kwaliteit van de openbare ruimte centraal te staan. Daarbij gaat het uitdrukkelijk niet alleen om het landelijk gebied, maar ook om de openbare ruimte in en om de stad. Dit laatste krijgt voortaan prioriteit. Binnen de openbare ruimte ligt de nadruk voor LNV op het groen.
- 2 Een andere samenleving met andere problemen stelt andere eisen aan de recreatieve kwaliteit van de openbare ruimte. Zo zal het bij een scherpere tweedeling een belangrijke opgave worden de openbare ruimte werkelijk voor iedereen openbaar te houden.
- 3 Een grotere mate van zelfredzaamheid bij het merendeel van de bevolking leidt tot een selectiever beleid. Binnen een beleid “ten algemene nutte” dient prioriteit gelegd te worden bij doelgroepen met een relatief geringe keuzevrijheid, zoals kinderen, ouderen, minder draagkrachtigen en allochtonen.

Deelnemers aan het forum, v.l.n.r. mw M. El Adlouni, mw H. Hendriks, dhr C. Otten, dhr T. de Vries, dhr S. Tewarie, mw A. Walst-Kooiman, dhr E. Lodewijks, dhr P. Kamminga, en dagvoorzitter Dekoninck

- 4 LNV kan en wenst bovendien niet te voldoen aan de snel wisselende consumententrends van steeds meer gehaaste en kapitaalkrachtige bevolkingsgroepen. Hiervoor is voldoende commercieel aanbod voorhanden. Veeleer moet gedacht worden aan een aanbod voor mensen die (tijdelijk) aan de gehaaste samenleving willen ontsnappen; een duurzaam aanbod dat lang mee gaat. Toch zal ook hier zoveel mogelijk vraag- en dus marktgericht moeten worden gewerkt. Marktwerking is daarbij echter nooit doel maar altijd middel.
- 5 Het bestaande beleid gericht op kwaliteit en keuzevrijheid, waarbij de rijksoverheid selectief ingrijpt en op afstand stuurt, staat niet ter discussie. Wèl is inmiddels duidelijk geworden, dat kwaliteit zonder voldoende kwantiteit niet denkbaar is, dat die kwaliteit ingevuld moet worden met heldere normen en dat ook (financiële) instrumenten nodig zijn om die normen te implementeren. Het beleid, dat nu als kleurloos en weinig offensief wordt ervaren, kan daarmee duidelijk aan slagkracht winnen.
- 6 Recreatiebeleid begint in en rond de woning, bij de wensen en beperkingen ten aanzien van de deelname aan recreatie in de directe woonomgeving. Daar vanuit zijn samenhangen te onderkennen met het groen in de stad, het groen rond de stad en het verder weg gelegen groen.

Deze zes noties zullen, samen met de vele andere informatie die in het kader van Recreatie 2020 is verzameld, uitgangspunt zijn bij een herijking van het beleid voor de openlucht-recreatie. Samen op weg naar een toekomstgericht beleid voor een betere leefomgeving!

Mr L.J. Meiresonne,
Directeur Stichting Recreatie,
Kennis- en Innovatiecentrum

Mr J.M.P.H. van der Zijden,
Directeur Groene Ruimte en Recreatie,
Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

1 IK WIL IN 2020 OOK NOG GEWOON KUNNEN FIETSEN

Inleiding van de Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, de heer J.J. van Aartsen, namens hem uitgesproken door mr. J.M.P.H. van der Zijden, directeur Groene Ruimte en Recreatie.

Het gaat vandaag over de toekomst van de recreatie in Nederland. Wat mij betreft ziet die toekomst er vrij simpel uit. Ik wil in 2020 naast allerlei 'hi-tech' recreatie ook nog gewoon kunnen fietsen. Niet meer naar mijn werk, want ik hoop dan de rustgevende leeftijd van 72 jaar bereikt te hebben, maar recreërend en genietend in stad en landelijk gebied. Simpel en vanzelfsprekend. Je fiets pakken en er op uittrekken. Niks bijzonders dus, alleen wil ik dat idee nu gebruiken om u mijn visie op recreëren in de toekomst te verduidelijken via een fietstocht door het Den Haag van 2020.

Het is vroeg als ik de deur achter me dichttrek. De zon schijnt, de vogels zingen. Op weg naar het doorgaande fietspad rijd ik door het buurtpark dat we een aantal jaren geleden met de bewonersvereniging hebben geadopteerd. Het was toen een kaal grasveld, onbruikbaar door de hondenpoep. Nu zijn er kinderen in het speeltuintje, terwijl de ouders op het terras van de uitspanning de boel in de gaten kunnen houden. De bomen die de schooljeugd op de laatste boomfeestdag geplant heeft, slaan goed aan, zie ik. Goed dat de gemeente zo positief betrokken is bij de inrichting van de stad en dit soort acties mogelijk maakt, mijmer ik terwijl ik het vrijliggende fietspad opdraai.

Dat schiet flink op en voor ik het weet, rijd ik het Haagse Bos binnen, de groene oase die sinds de grote stadsreconstructie in 2001 veel directer bij de stad betrokken is. Het bos lag voordien ingeklemd tussen drukke doorgaande wegen die de bereikbaarheid erg belemmerden en je voelde je er minder op je gemak dan nu. Die reconstructie was een prachtig voorbeeld van samenwerking tussen gemeente en Rijk, net als het stelsel van vrijliggende fietspaden. Ze noemden dat toen een 'groene dooradering' en een 'recreatieve en ecologische verbinding tussen stad en land'. Mooie woorden in beleidsnota's, maar nu is het gewoon een fraai aangekleed fietspad en de mogelijkheid om een lekker eind weg te fietsen.

Ik strijk neer op het terras bij de brug over de Vliet om koffie te drinken en van de activiteit op het water te genieten. Bootjes varen af en aan. Leuk dat je nu met je boot tot in de stad kan komen. De Laakhaven is uitgegroeid tot een van de drukste passantenhavens van het Blauwe Netwerk; een centrum van allerlei recreatieve diensten en bedrijven; de horeca in de omgeving is er blij mee. Je ziet hier ook veel buitenlandse toeristen aanleggen die de zeer populaire 'Historic Holland' route varen. Ze kunnen tegenwoordig op Schiphol direct overstappen in hun gereserveerde comfortabele huurboot die in de Ringvaart klaarligt.

Na de koffie gaat het verder, richting Leidschenveen. Je voelt je heel klein als je onder het enorme knooppunt van grote wegen en spoorlijnen doorfietst, maar het is goed dat er bij de aanleg met fietsers rekening is gehouden. Na nog wat fietstunnels en -viaducten komt Leidschenveen in zicht. In 2000 was dat een zogenaamde VINEX-locatie, de eerste waar gelukkig het principe 'geen rood zonder groen' streng werd gehanteerd. Net zoals in de oudere wijken in Den Haag die toen ook grondig werden geherstructureerd. Ook daar is het nu ideaal wonen en werken. Aan de rand van de stad passeer ik Funland, de grote pretpark met themawinkels, wisselende exposities, congressalen en high-tech kermisattracties.

Ik fiets al snel de Buitenplaats in die ligt aan de rand van het Ontspannen Hart van Holland. In deze nieuwe natuur zijn veel wandelaars die gebruik maken van het landelijke netwerk van doorgaande wandelpaden. En ik zie een groep kinderen onder leiding van hun biologieleeraar

bezig in de modder te wroeten. Verderop ligt een luxueus kantorencomplex verscholen tussen de bomen; een van de vele mooie buitenplaatsen en landgoederen nieuwe stijl die sedert 20 jaar overal in Nederland worden aangelegd. De begroeiing wordt lager en het parkbos gaat over in de wijde groene weilanden van de Grote Polder. Ik fiets nog een eind door en stap af bij een mooie oude boerderij waar je van alles kan doen en kopen. Hier begint ook een wandelroute door de weilanden naar de verderop gelegen molendriegang. Wat een rust na de drukte van de stad! Juist die afwisseling doet goed. Bij de boerderij koop ik een stuk weidekaas, wat ecologische groenten uit Flevoland en rijd dan terug naar huis, voldaan en ontspannen.

Het zal u duidelijk zijn dat ik in 2020 wil kunnen genieten van de vruchten van mijn eigen beleid. Mijn virtuele fietstocht langs de paden van de toekomst bevatte een aantal van mijn concrete beleidsdoelen. Beschreven in de woorden van alledag, omdat het gaat over een alledaags onderwerp als recreatie. Recreatie is namelijk een integraal deel van het dagelijkse bestaan; dat is de basisgedachte achter al mijn beleid. Al dat beleid, of het nou gaat om:

- de plattelandsvernieuwing met als instrument het Stimuleringskader vernieuwing landelijk gebied;
- de Balans Visie Stadslandschappen met zijn aandacht voor het groen in het stedelijk gebied, stadslandbouwbedrijven en nieuwe landgoederen en buitenplaatsen;
- of het Programma Beheer met aandacht voor het agrarisch natuurbeheer;
- ja zelfs de voorgenomen herstructurering van de varkenshouderij, waarmee we ook de kwaliteit van het milieu en de ruimte willen bevorderen.

Bij al dat beleid, waaraan ik een steentje bij heb kunnen dragen, gaat het er voornamelijk om dat recreatie een vanzelfsprekend onderdeel van het leven blijft. Recreatie als integraal onderdeel van het dagelijks bestaan. Dat er in de normale woon- en werkomgeving voldoende mogelijkheden zijn om te recreëren blijkt echter nog niet altijd zo vanzelfsprekend als je zou denken. Ik wil daarom uit mijn fietstochtje nog een aantal thema's lichten die uit het traject Recreatie 2020 naar voren zijn gekomen en die voor mij de komende jaren centraal zullen staan.

Ten eerste het belang van een kwalitatief goede leefomgeving, een onderwerp waarvoor gelukkig steeds meer aandacht bestaat. Het Kabinet ondersteunt dat door bijvoorbeeld aan infrastructurele projecten een dubbele doelstelling mee te geven: versterken van de economie en verbeteren van de kwaliteit van de leefomgeving. Het besef is nu wel bij iedereen doorgedrongen, dat een economisch succesvol en sociaal vitaal Nederland ook harde randvoorwaarden stelt aan de inrichting. In de discussie rond de ICES-middelen werken we bewust met het beeld van Nederland als de groene delta van Noordwest-Europa. Een dynamische delta met een diverse, rijk geschakeerde samenleving en een sterk cultuurbepaald landschap. Een delta ook die in hoog tempo verstedelijkt, maar die toch een aantrekkelijk gebied om te wonen moet blijven. Het werken met dergelijke beelden op Europese en soms zelfs mondiale schaal is met name voor onderwerpen als economie en infrastructuur bijzonder nuttig en belangrijk. Toch is het goed om je daarbij steeds te realiseren dat het de kwaliteit van de dagelijkse leefomgeving is die uiteindelijk bepaalt of we ons prettig voelen waar we wonen, werken en recreëren.

Recreatie 2020

LNV is vanuit het landbouw-, natuur- en recreatiebeleid medeverantwoordelijk voor de inrichting en kwaliteit van onze dagelijkse leefomgeving. Daarom heeft het departement het traject Recreatie 2020 gestart, dat we nu afsluiten met deze manifestatie. Uitgangspunt van Recreatie 2020 is dat recreatieve wensen van Nederlanders belangrijke bouwstenen zijn voor de concrete invulling van het integrale beleid voor de leefomgeving. De centrale vraag luidt dan ook: In wat voor Nederland willen wij met z'n allen eigenlijk leven?

Ik vind het verfrissend dat niet meteen allerlei plannen zijn gelanceerd, maar dat is begonnen met het verkennen van ontwikkelingen in de samenleving. Het begin van het beleidsproces ligt bij de mensen die hier wonen, werken en recreëren. Het denken vanuit mensen leidt tot een open visie en tot nieuwe coalities bij de beleidsontwikkeling en uitvoering. De Katholieke Universiteit Brabant heeft de toon gezet met een prima document, de eigenlijke verkenning.

Om “van buiten naar binnen werken” mogelijk te maken, is die verkenning geschikt gemaakt voor een brede discussie over de toekomst van recreatief Nederland. U kent die kleurrijke Recreatieschets waarschijnlijk allemaal; hij is breed verspreid en heeft veel stof voor gesprekken en discussies opgeleverd. Ik heb hem ook gebruikt als uitgangspunt voor mijn fietstocht door Den Haag en omstreken.

Recreatie Dichtbij Huis

Wat maakt de Recreatieschets nu duidelijk? In de eerste plaats dat de leefomgeving thuis begint. Ons huis is het centrum van de wereld: dáár begint iedere fietstocht of uitstapje, dat in de meeste gevallen de directe omgeving tot doel heeft. Uit het Grote Groenonderzoek van de Gemeente Amsterdam blijkt dat meer dan 90% van alle groenbezoeken van Amsterdammers binnen de stad plaatsvindt. Dat geeft al direct te denken. Veel reacties op de Recreatieschets pleiten dus terecht voor meer aandacht voor stedelijke recreatie in het rijksbeleid. Ik ondersteun dat van harte en ben van mening dat de door ANWB en LNV gezamenlijk ingezette lijn van Recreatie Dichtbij Huis de juiste is, en een krachtig vervolg moet krijgen. Ik zie het als een rijkstaak om, naast het beleid op hoofdlijnen, ook randvoorwaarden te scheppen die mede-overheden ondersteunen in het voeren van een creatief beleid voor de leefomgeving, dus ook voor de stedelijke recreatie !

Samenwerking

Dit brengt mij op het tweede dominante thema voor de komende jaren: de noodzaak samen op te trekken. Recreatie is bij uitstek een beleidsterrein waar een groot aantal actoren opereert in een dynamische en veranderlijke omgeving. De Recreatieschets beschrijft zo'n dynamische samenleving waarin de oude zekerheden steeds vaker op de tocht komen te staan. Het is een gegeven dat het traditionele middenveld aan het verdwijnen is en dat je in plaats daarvan steeds vaker te maken krijgt met tijdelijke samenwerkingsverbanden en one-issue organisaties. Dit vereist een flexibele opstelling van de betrokken overheden en organisaties, en het vermogen om te opereren in steeds wisselende bondgenootschappen. Ik merk dat de recreatief-toeristische organisaties dit spel, dat hoge eisen stelt aan de professionaliteit van de deelnemers, steeds beter spelen. Als we het Stimuleringskader als voorbeeld nemen, blijkt dat bij 17 van de 30 goedgekeurde projecten recreatie in meer of mindere mate aanwezig is. Mijn compliment daarvoor! LNV opereert zelf ook steeds meer in tijdelijke resultaatgerichte verbanden, zoals de genoemde samenwerking met de ANWB in Recreatie Dichtbij Huis. Verder trekken we de banden aan met departementen die verantwoordelijk zijn voor toerisme, sport en volkshuisvesting vanwege de soms verrassende samenhang van deze beleidsterreinen met ons recreatiebeleid.

Belang van de regio

Dit brengt mij op mijn derde thema, namelijk het belang van de regio als het niveau waarop de dingen moeten gebeuren. In de dagelijkse praktijk blijkt dat veel vraagstukken de gemeentelijke schaal overstijgen. Verbindingszones als mijn groene fietspad door Den Haag naar het Ontspannen Hart zijn alleen mogelijk als er op bovengemeentelijk niveau samengewerkt wordt.

Ook bij plattelandsvernieuwing blijkt vaak de kracht van een gebied te zitten in het benutten van de samenhang op regionale schaal. Het totaal is dan meer dan de som der delen. Ik geloof sterk in de regio als product waarin recreatie en toerisme belangrijke verbindende schakels zijn.

Extra meerwaarde kan gecreëerd worden via die samenwerking op regionale schaal; samenwerking tussen zowel private als publieke actoren. Het project Recreatie Op Eigen Benen is zo'n zoektocht langs allerlei vormen van samenwerking tussen verschillende actoren in de publieke en de private sector.

Kwaliteit van de leefomgeving

Ik keer tot slot terug naar het brede thema, namelijk de kwaliteit van de leefomgeving. Dit is een nogal vaag begrip, een modern toverwoord waarbij iedereen wel instemmend zal knikken. LNV moet er daarom handen en voeten aan geven. Pas dan wordt het mogelijk om duidelijke doelen te formuleren, offensief te opereren en beter te communiceren met andere beleidsterreinen. Om een begin te maken, is LNV gestart met twee thema's: recreatiekwaliteit

en kwaliteit van de natuur. De Directie Groene Ruimte en Recreatie en de Directie Natuur werken daarin samen om beleid te ontwikkelen dat nog meer dan voorheen aansluit bij de wensen en behoeften van een verstedelijkende samenleving. U vindt dat terug in het boekje 'Recreatiecijfers bij de hand' dat voor iedereen gratis verkrijgbaar is.

LNV zet recreatie op de kaart

Recapitulerend wil ik u het volgende meegeven als mijn inbreng voor deze dag:

- Ruimte voor recreatie is van groot belang voor de samenleving, nu en in de toekomst; LNV zet recreatie duidelijk op de kaart.
- Het natuur- en recreatiebeleid richt zich in toenemende mate op de relatie tussen stad en land en op het publieke domein in de stad zelf.
- Sturing door de overheid blijft nodig om contrasten tussen rust en drukte te bereiken en te handhaven.
- Samenwerking opent deuren die anders gesloten blijven, juist op regionaal niveau.
- Kwaliteit is leidraad voor het handelen van LNV. Om kwaliteitsverbetering te bereiken, dient bij nieuwe verstedelijking het principe 'geen rood zonder groen' het uitgangspunt te zijn.
- Kortom: vandaag is het beginpunt voor het uitdragen van nieuwe idealen die richting geven aan ons handelen.

Zo ziet u waartoe een stukje fietsen in 2020 allemaal kan leiden. Een fietstocht in een omgeving waarin recreatie gewoon, vanzelfsprekend, simpel en alledaags is. Want alleen in zo'n leefomgeving voel ik me werkelijk thuis.

2 DE INRICHTING VAN NEDERLAND IN 2020

Inleiding door Prof. Dr. R. Engelsdorp Gastelaars van de Universiteit van Amsterdam

Onze ruimtebehoefte voor wonen, werken en verplaatsen groeit. Onze armslag is vergroot en de bewegingsvrijheid enorm toegenomen. U weet zelf ook dat welvaart leidt tot spullen. Al die rommel die u aanschaft moet ergens staan. En dat veroorzaakt die doorlopend groeiende ruimtebehoefte. Daarnaast is er een mooie macro-economische ontwikkeling die dat effect versterkt. De productie van diensten is de laatste eeuw veel minder snel efficiënter geworden dan de productie van goederen. Dat wil zeggen dat goederen relatief steeds goedkoper worden dan de aanschaf van diensten. En dat heeft er de laatste honderd jaar toe geleid dat je een gestaag proces ziet waarbij extern aangeboden diensten worden vervangen door zelfproductie met aangeschafte goederen. Dit zal ik u nader uitleggen. U doet de werkster weg en neemt een stofzuiger, u gaat niet meer naar het café maar heeft een huisbar en u neemt een televisie in huis en gaat niet meer naar het theater. Als u

deze voorbeelden op een rij zet ziet u iets interessants, elke dienst die vervangen wordt maakt een relatie met een plek buitenshuis overbodig. Dat is de ene kant van de zaak, de vrijheid ten opzichte van allerlei nabijheden wordt groter. Maar anderzijds betekent het ook dat u iets in huis krijgt, een tv, een ijskast, een vrieskast, die huisbar en die dingen nemen allemaal ruimte in. Hier ziet u dus dezelfde verschuiving. Macro betekent dat een enorme deconcentratie die je ziet in de spreiding van de bevolking en bedrijvigheid. Buiten de steden wordt meer ruimte aangeboden, in de steden wordt nabijheid aangeboden. De enige reden in de stad te gaan wonen is absoluut niet die compacte dichtheid van bebouwing want daar wordt je alleen maar beroerd van. Het voordeel is juist dat je alles in de buurt hebt. Mijn verhaal houdt in dat dat aspect relatief minder belangrijk wordt, waardoor je een uitwaartse trek van huishoudens en bedrijven ziet optreden.

Dichtbij en ver weg

Je ziet op dit moment een tweetal interessante ontwikkelingen. Enerzijds krijgt de allernaaste omgeving steeds meer accent in het standplaatsgedrag. De ruimte en armslag die je thuis hebt wordt steeds belangrijker. Vlak om de deur. Anderzijds gaan mensen in hun activiteiten steeds meer naar allerlei plekken ver weg, men waaiert uit en wat daarbij vooral aan belang verliest zijn allerlei voorzieningen in de wijk, in het stadsdeel, in de eigen woonkern. Als het niet echt vlak bij de deur is maakt het allemaal niet zo bar veel meer uit. En rijdt men dus in het algemeen steeds verder weg. Een symptoom hiervan is dat je op het ogenblik ziet dat in bijna tweederde van de woon-werkrelaties in dit land tenminste één gemeentegrens moet worden overschreden. Er is echt een tijd geweest dat iedereen binnen 500 meter van zijn werk woonde. Samengevat: enerzijds een steeds sterker accent op de woning, dus contractie zou je kunnen zeggen, en anderzijds uitwaaiering voor de bezigheden buitenshuis. Daar komt nog een andere ontwikkeling bij, namelijk de woon-werkrelatie wordt in de tijd gezien steeds minder belangrijk ten opzichte van andere relaties. Kortom, het verplaatsingsgedrag wordt steeds meer bepaald door recreatieve behoeften en ook de standplaatskeuze wordt steeds meer bepaald door recreatieve behoeften. Men kiest bijvoorbeeld voor een grote woon-werkafstand omdat men het om consumptieve redenen leuk vindt om op een andere plek te wonen. Deze ontwikkeling begint momenteel aardig aan kracht te winnen. Waar leidt dit alles toe? De woning en allerlei plekken ver weg krijgen accent, terwijl de naaste omgeving verdwijnt. Met in de woning een steeds sterker recreatief en consumptief accent. De woning wordt niet meer alleen bekeken op allerlei (nood)zakelijkheden, maar het wordt steeds belangrijker dat je daar aan je vrijetijdswensen kunt voldoen.

Recreatie dichtbij huis

Wat zijn de effecten van dit verhaal voor de ruimtelijke inrichting? Je moet op twee schaalnivo's ruimtelijk ordenen. Het eerste schaalnivo is het micro-nivo van de woning en de allernaaste omgeving. Dit is in toenemende mate een belangrijk nivo aan het worden. Mijn dagboekonderzoek in Rotterdam en Amsterdam maakt duidelijk dat mensen alleen echt veel in het bos wandelen als het direct om de hoek ligt. De voornaamste bosaanbieding in 2020 is in eerste instantie het bos in de eigen tuin. Die tuin wordt steeds belangrijker. Dat is het eerste accent, de woning en de allernaaste omgeving. Men kiest die woonomgeving ook steeds meer vanwege het aanzien in deze sfeer, wat dat betreft wordt de sfeer van de aanbieding met de culturele verwijzingen steeds belangrijker. Je hebt dus best een aantal mensen die toch graag een stedelijke woning hebben waar bijvoorbeeld veel cultuur in de uitstraling zit, ook al komen ze nooit in het theater. Die standplaatskeuze fungeert als een signaal naar de mensen die je opzoeken, je scoort er goed mee. Ik woon zelf in de concertgebouwboulevard en dat werkt, kan ik u vertellen.

Tot zover het dalo-nivo, de dagelijkse leefomgeving zoals ze dat in de RPD-nota's noemen. Dit is een heel belangrijk micro-nivo waar u als overheid iets aan moet doen. Dat is een vervelend nivo voor u, want het is sterk geprivatiseerd. Zeker als u bedenkt dat we waarschijnlijk in de toekomst steeds meer coalities op buurtniveau krijgen met als doel de woondomeinen een bepaald karakter te laten behouden, door bijvoorbeeld in die buurt alleen maar bepaalde dingen te laten gebeuren en andere niet. In landen als de VS en Canada uit zich dat in gated communities, dus buurtjes met een flink hek erom waarbinnen allerlei standaardregels gelden ten aanzien van de complete inrichting, de kleur van de spijlen en het soort grind dat u in de tuin legt. Veertig à vijftig procent van de nieuwbouw in de grote uitbreidingsgebieden in de VS wordt op het ogenblik als gated community uitgevoerd. Ik zeg niet dat we dat krijgen, ik hoop het ook niet. De belangstelling voor de naaste omgeving wordt op dit punt echter wel steeds belangrijker.

Recreatie ver van huis

Op een heel ander schaalnivo gaat het om die uitgewaaierde recreatiebehoeften. Ik moet eerlijk zeggen dat ik af en toe het gevoel heb dat je wat dat betreft zelfs niet meer over regio's hoeft te praten, je zou best eens kunnen wennen aan het idee dat je tegen die tijd dit land als geheel moet bekijken. Pretparken, of als je het aardiger wilt formuleren themaparken, hebben daarbij de toekomst. Dingen als dit Dolfinarium, een rijk assortiment aan kustmilieus op micro-nivo, met bijpassende flora en fauna. Hier kunt u dus allerlei varianten van bedenken, leerzame en spannende themaparken. Dat wordt het tweede nivo waarop u over recreatie moet nadenken, deze knooppunten waarbij je behoorlijk op de verbindingen moet letten. Wat kwijnt zijn alle rustige, aardige en veelal op sociaal- of christen-democratische basis gerealiseerde voorzieningen uit de 60er en 70er jaren. Als je eerlijk het onderzoek navloot over bijvoorbeeld het gebruik van die landschapsparken rond de grote steden in West-Nederland, de Randstadgroenstructuur, blijkt dat er best af en toe mensen komen maar dat het zeker niet de grote zoekpunten zijn voor de recreant. Pretparken, als een soort nationale knooppunten, hebben op zich meer toekomst dan de op zichzelf ontzettend ideëel verantwoorde landschapsparken die we nu af en toe maken.

Wat kun je daar verder nog over zeggen. Het voorgaande betekent bijvoorbeeld dat je best somber kunt worden over bos. Prachtige ouderwetse landgoederenachtige parken dat is natuurlijk iets heel moois. Maar één van de redenen dat die pretparken het zo goed doen is dat je een compleet pakket aan recreatieve activiteiten all-in ergens kan doen. Er moet geconsumeerd kunnen worden, er moet onderdak zijn als het hard regent, het moet een plezierig totaalpakket zijn met mogelijkheden tot uitloop de avond in. En op een ander nivo, de woning, dat is eventjes naar het Amsterdamse Bos, eventjes het Vondelpark in of eventjes om de hoek bij Castricum in de bossen een eindje rennen. Meestal halen ze het uur niet eens, dat heeft ook met die moderne jachtigheid te maken.

Nat Nederland

Er zit een interessante verschuiving in de voorkeuren van mensen. Dat wil ik u even uitleggen met het Klein-Zwitserland verschijnsel. Voor de oorlog hebben wij in Nederland een stuk of 8 à

10 Klein-Zwitserlanden gemaakt, zoals u wellicht weet. Van die heuvelachtige milieutjes waar je met wat leuke recreatieve voorzieningen en van die uitgehakte trappetjes een soort suggestie kon geven van “hier ben je bijna in de bergen”. Dit zijn heel boeiende aanbiedingen geweest in de periode voor de tweede wereldoorlog. Ze staan er nu meestal erg verwaarloosd bij. Klein-Zwitserland hebben we bedacht in een tijd dat we niet naar Zwitserland konden en dat je dus als het ware zo'n van horen zeggen milieu in de aanbieding kreeg. Tegenwoordig kunnen we naar Zwitserland en dat brengt mij tot een verschuiving die we waarschijnlijk in Nederland krijgen. Een verschuiving van zanderige naar natte recreatie. Al onze Europese diploma's zijn voor de natte recreatie, of het nou de Weerribben of de Boschplaat is of het fort van Amsterdam betreft. Wat buitenlanders interessant vinden in ons land is vooral drassig, nat en plat. Ik ben een paar keer in internationale projecten over de toekomstige ruimtelijke inrichting van Nederland bezig geweest en dan merk je ook dat buitenlanders ontzettend graag dit soort milieus tekenen, terwijl wij zelf altijd de neiging hebben om vooral de Veluwe te idealiseren. Ik voorspel een verschuiving van de Veluwe naar het Groene Hart, zal ik maar zeggen. Dat zal best ingrijpende consequenties hebben voor de inrichting van Nederland. Misschien kunnen we de Veluwe tegen die tijd best voor suburbaan wonen gaan gebruiken, want dat vindt niemand meer een ongelooflijk onmisbaar monument. Die monumenten liggen nu allemaal onder NAP. Wat dat betreft is het niet gek dat bijvoorbeeld in Noord-Oost Nederland overlevingsmoerassen en vikingdorpen het meeste kans krijgen omdat daar ruimte is voor die dingen. Dat zou wel eens internationaal onze voornaamste aanbieding kunnen worden.

Bestaansbron recreatie

Dit leidt tot mijn laatste punt over de ruimtelijke inrichting van Nederland in 2020. Wat we gaan krijgen, en dat wordt echt wennen, is dat we niet alleen af en toe een eiland hebben dat grotendeels van recreatie leeft, en heel soms een klein stadje, maar dat in hele provincies als Zeeland, Friesland en Groningen recreatie de belangrijkste bestaansbron wordt. Wat je in al die provincies als ontwikkeling gaat krijgen is dat de recreatieve consumptieve lading van het land waarschijnlijk de voornaamste betekenis van dat land gaat worden als bestaansbron. Kortom pensioenmigranten, weekendhuizen en dagrecreanten die komen zeilen in allerlei nieuwe recreatieve milieus die allemaal de belangrijkste economische dragers worden van hun gebiedje. We krijgen dus echt provincies die het daarvan moeten hebben. Zeeland beziet met zorg de beperkte ontwikkeling van hun industriële functies en wennen nu langzaam aan het idee dat blijkbaar mooi wonen met bijpassende recreatie de belangrijkste trekker wordt van een gebied. Die kant gaan we op.

Eén van de aardigste elementen van 2020 zal zijn dat recreatie de voornaamste economische trekker van het gebied zal zijn, zeker in ons perifere platteland in Zeeland, de noordelijke drie provincies en de kop van Noord-Holland. Echter ook de stedelijke gebieden, vooral als ze mooie monumenten hebben, worden steeds meer pretpark van de toekomst. Een stad die nog steeds de vorm heeft van z'n oude functies maar inmiddels meer dan tien procent van het inkomen haalt uit recreatie. Neem bijvoorbeeld Harderwijk, ogenschijnlijk nog steeds een streekcentrum, maar iedereen die hier wel eens in de zomer is geweest weet dat dat schijn is. Enerzijds is het een recreatiecentrum vol zonnebrillen en zwembandjes, anderzijds woont daar een bevolking die elders werkt en alleen graag romantisch suburbaan woont in een oud stadje in plaats van een traditionele suburb. Dat wordt de toekomst.

Ook de dolfijnen spraken een woordje mee bij monde van de cabaretières Riet Karsenbarg en Margot Nieuwenhuis

3 RECREATIE IN 2020 IN SOCIAAL-CULTUREEL PERSPECTIEF

Inleiding door Dr. M.A. Hajer van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid

Ik wil wat opmerkingen maken over uw specialisme, wat niet mijn specialisme is. Opmerkingen vanuit Den Haag waar we bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) vooral proberen interdisciplinair te werken. Als achtergrond moet ik u meegeven dat ik niet alleen als beleidsadviseur bij deze denktank werk maar dat ik ook een sociologische inslag heb. Ik zal over de sociaal-culturele dimensie van de recreatie spreken en ik zal een aantal punten oppikken die ik in het hele programma heb gehoord. Ik ga het vooral hebben over infrastructuur, een woord dat wellicht niet altijd met recreatie in verband wordt gebracht.

Infrastructuur van de recreatie

U kent waarschijnlijk allemaal het Amsterdamse Oosterdok en u heeft waarschijnlijk gehoord dat daar een nieuw museum is verrezen, het Nieuw-Metropolis. Amsterdam is erg blij en trots dat ze een Renzo-Piano binnen hun gemeentegrenzen hebben gekregen, maar wat stond er in het Parool van 14 januari? “Nieuw-Metropolis, dit najaar opengegaan, overweegt over drie jaar een nieuwe vleugel aan te laten leggen van twee tot drieduizend vierkante meter. Die moet een grote nieuwe publiekstrekker worden en voorkomen dat de interesse van bezoekers na enkele jaren afneemt”. Na enkele jaren neemt de interesse af omdat het nieuwe van het museum af is. “Dan moeten we dus iets spectaculairs bieden” zegt meneer H. van Bergen, de woordvoerder van het museum. Het museum is dus net open en er worden plannen gemaakt om over drie jaar een enorme uitbreiding erbij te hebben. Dit is geen uitzondering. In mijn vrije tijd zit ik ook in het bestuur van de Amsterdamse Kunstraad en dan krijg ik altijd een selectie van het nieuws van die maand over wat er over de kunst is gezegd. De laatste maand vond ik in mijn mapje de volgende uitbreidingsplannen: een beeldenmuseum aan de IJ-oever, misschien een Amsterdams Guggenheim, het pianolamuseum dat wil uitbreiden, het Stedelijk dat een 35-miljoen dure uitbreiding krijgt door Alvaro Siza, maar waar al is voorzien in nog een tweede fase van 25 miljoen voor een uitbreiding daarna. Een plan voor de reconstructie van het Rembrandthuis waar het interieur van De Bazel moet plaatsmaken voor een nabootsing van het oorspronkelijke interieur uit de tijd van Rembrandt, het Rialto dat een nieuw filmtheater wil voor 1250 stoelen, nog een nieuw filmtheater aan de Oostelijke Handelskade, een pakhuis dat tot kunstcentrum wordt verbouwd, de zoon van Chaplin die voorbij komt omdat hij een Time-machine in Amsterdam Zuid-Oost wil beginnen (eigenlijk een soort pretpark) en de Stadsschouwburg die eindelijk z'n vlakke vloertheater zal krijgen. Het is maar een kleine selectie uit het nieuws dat direct te maken heeft met de infrastructuur van recreatie.

Er wordt dus enorm geïnvesteerd in de hardware van de culturele sector. Er kwamen in 1997 91 musea bij, wat het totaal van musea op 1160 brengt. Investeren in infrastructuur, want zo wordt er over dergelijke projecten tegenwoordig gesproken, dat zijn de sleutelwoorden van het beleid op dit moment. Dat geldt niet alleen voor recreatie, het is een algemene tendens. Als u morgen de krant openslaat ziet u het woord “infrastructuur” op zijn minst tienmaal. Er wordt gewerkt aan de ecologische hoofdstructuur, de culturele infrastructuur, de kennisinfrastructuur en niet te vergeten de infrastructuur van beton, staal en asfalt, want daar is het allemaal mee begonnen. Ik wil nu proberen u te laten zien dat die trend naar het denken in termen van infrastructuur ook in uw sector van belang is. En dan heb ik het dus niet alleen over de enorme aanwas van lange afstands-fietspaden, wandelroutes, kluunbruggen onder gewone bruggen door, kanoroutes door Waterland of de Barracuda die nodig was om mensen te verleiden tot Harderwijk; vond u het een succes? Alle binnensteden die steeds weer op de schop moeten omdat een nabijgelegen binnenstad weer een stapje vooruit heeft gezet. Ik

doel op steden als Breda, Tilburg, Den Bosch; ze lijken wel in een race zonder finish verwickeld.

Culturele consumptie

Dit gaat allemaal over de aanbodkant. Deze ontwikkelingen ontstaan natuurlijk niet zomaar. Er is ook een enorm draagvlak voor de culturele consumptie, die geen grenzen lijkt te kennen. Ik heb een paar cijfers van een aantal tentoonstellingen in Parijs. De Paul Cezanne-tentoonstelling van 1995 met 632.000 bezoeken als de zesde grootste tentoonstelling tot nu toe. En dan komt het hele rijtje: de Renoir-tentoonstelling, de Monet-tentoonstelling, de Gauguin-tentoonstelling, de grote Toulouse Lautrec-tentoonstelling of in Nederland de grote Rembrandt-tentoonstelling, de Biënnale in Venetië, 350.000 bezoekers voor 22 kleine Vermeers, de Goya-tentoonstelling die in Madrid het Spaanse toeristenseizoen mocht maken, of in 1997 zo'n klein nieuwsfeitje dat het Van Gogh-museum in één jaar meer dan één miljoen bezoekers ontving zonder een speciale tentoonstelling. De consumptiebehoefte van mensen is dus ongeëvenaard. Dat slaat ook terug in mobiliteit. Er is net al even over gesproken, tenminste 40% van onze automobilisten heeft betrekking op wat je zou kunnen noemen recreatieve mobiliteit.

Dat is een interessant verschijnsel. Ook maakt het dat je zou kunnen spreken over recreatie in termen van investeren en consumeren. Mijn vraag vandaag is of die nieuwe woorden die je kan gebruiken ook consequenties hebben. Wat kunnen we op dat gebied verwachten tot 2020 en hoe moet je je daar toe verhouden. Nu heb ik de indruk gekregen dat u niet al te zeer geïnteresseerd bent in al te theoretische verhalen. Maar de sheets die ik had gemaakt toen ik hierheen kwam gaan toch in een andere richting. Ik heb hier drie vreselijke woorden achter elkaar gezet en wil daarmee een soort eigen perspectief schetsen om het u mogelijk te maken te beoordelen of u dat interessant en zinnig vindt of niet. Die drie woorden zijn woorden uit de sociologische discussie over recente ontwikkelingen en proberen eigenlijk een vinger te krijgen achter het waarom van die enorme proliferatie van investeringen en consumptiewensen. Het eerste woord dat ik hier noem is mobilisering, dat ik ontleen aan de Duitse filosoof Sloterdijk. Hij wil daarmee zeggen dat alles van mogelijke waarde voor het maken van winst geschikt wordt gemaakt. We zoeken daarom ook steeds weer nieuwe waarden. Het tweede woord dat hier staat is moderniteit. U heeft dat vast wel eens gehoord, het is het idee dat we in een specifieke maatschappelijke constellatie zitten die zich kenmerkt doordat hij nooit hetzelfde is. Het is een gegeven van onze samenleving dat we denken in een permanente versnelling te zitten, alles wat is wordt genegeerd en moet steeds plaatsmaken voor iets nieuws. Het grappige is nu dat mensen altijd denken dat alles plotseling veel sneller gaat, dat we in een tijd van versnelling zitten. Terwijl je zou kunnen suggereren dat het een voortdurend proces is. Als je bijvoorbeeld kijkt naar de Victoriaanse tijd in Engeland dan zie je dat men toen ook dacht dat het allemaal vreselijk veel sneller ging, dat er in de laatste drie jaar veel meer was gebeurd dan in de laatste dertig. Dat is een discussie die onder het woord moderniteit wordt gevoerd. Alles wat is kan niet worden verondersteld te blijven. Tradities zijn bij voorbaat om te worden opgegeven. Nu zijn er ook mensen die verandering idealiseren, dat is op zich iets modernistisch. De Engelsen noemen dat "to ride the tiger of time". Het leuk vinden om steeds nieuwe dingen te ervaren en steeds verder te gaan. Wat ik aan u wilde voorleggen is of bijvoorbeeld niet het breed gedefinieerde recreatiebeleid toch in zekere zin een modernistisch motief heeft. Dat we bezig zijn om voortdurend dingen opnieuw uit te vinden, voortdurend nieuwe dingen te willen zoeken en dat dat avant-gardistische "steeds iets nieuws" iets dwangmatig heeft gekregen. De vraag is dus eigenlijk of die voortdurende uitvinding van iets nieuws als je zelf mocht kiezen een waarde in zichzelf zou zijn.

Het derde woord is mobiliteit. "Mobiliteit" gebruiken we in Nederland veelvuldig maar dan hebben we het over het mobiliteitsprobleem, de bereikbaarheid, het dichtslippen van de Randstad. In een boekje dat ik samen met Femke Halsema heb gepubliceerd, Land in zicht, proberen we te laten zien dat je dat begrip kunt openklappen. Het gaat dan niet alleen over fysieke mobiliteit, maar ook over sociale mobiliteit. Heel veel van ons komen uit een ander milieu dan waar we nu in zitten, er ligt een sterke burgerlijke druk om het beter te doen dan je ouders. En het derde element dat je zou kunnen zeggen van die mobiliteit dat voortdurend

speelt is culturele mobiliteit. We zijn voortdurend op zoek naar nieuwe perspectieven, naar een nieuwe manier van kijken.

De praktijk van de recreatie

Je kunt met deze begrippen ook iets zinnigs zeggen over de praktijk van de recreatie. Je ziet dat instellingen steeds gedwongen zijn steeds iets nieuws uit te vinden. Als er geen Barracuda komt dan kwamen er geen bezoekers meer, ze moeten wel. De Efteling heeft het voordeel dat ze dat geld zowieso moeten herinvesteren, maar ook andere commercieel opererende instellingen moeten wel omdat ze er anders economisch uitliggen. Dat maakt het voor de recreatieve voorzieningen van vroeger, toen de overheid het deed, heel moeilijk. Die kunnen niet in die enorme druk mee. Je krijgt door die mobiliseringsdrang een scheiding tussen het steeds zieliger uitziende overheids- recreatiedomein en de noodzakelijkerwijze steeds flitsender private recreatieplekken. Aan de andere kant staan wijzelf ook onder een mobilisatiedwang. Wij moeten vormgeven aan ons eigen leven. We doen dat onder andere door te zeggen dat we ergens zijn geweest. Ben je al bij die film geweest, heb je die tentoonstelling al gezien? Je moet je eigen biografie vormgeven en schnabbelt ervaringen bij elkaar om van je biografie iets interessants te maken. Ik ben nog net niet van de generatie van de cv's, maar de generatie na mij leert in het eerste jaar van de studie een cv. op te bouwen omdat dat de sleutel is tot een succesvol leven.. Je moet post-modern ervaringen bij elkaar graaien. En dat leidt tot rare effecten. Mensen op een groepsreis in Lissabon gaan praten over hoe aardig het was in Bali. Ze vergeten zich uiteen te zetten in Lissabon. Ze zijn daar vooral om zich in de groep als interessante persoon te profileren door te refereren aan dat kralensnoer dat in hun sociaal-culturele cv verborgen zit.

Voorspelbaarheid

Er is ook nog iets anders aan de hand. In die maatschappij die steeds versnelt, waarin alles wat je dacht te begrijpen straks weer anders is, waar flexibilisering een toverwoord geworden is, gaan veel mensen ook bepaalde prikkels mijden. Ze maken de wereld voorspelbaar. Eén van de manieren waarop je dat doet is er fysieke mobiliteit voor in te zetten door met je autootje precies naar die plekken te rijden waar je die gewenste voorspelbaarheid krijgt. Dat leidt dus tot een enorme ruimtelijke sociale segregatie. Groepen in de samenleving delen weliswaar de autosnelweg maar veel minder de plekken waar ze arriveren. Dat is een probleem dat nieuw is in Nederland, in die zin dat je kon zeggen dat tot twintig, dertig jaar geleden mensen nog zeer sterk in steden leefden en in ieder geval die stad als domein deelden. Naarmate het land suburbaniseert, suburbaniseert ook de cultuur en zie je dat mensen steeds minder vanzelfsprekend ruimte met anderen delen. Er is dus sprake van een soort vermijdingsmobiliteit. Daarnaast kunnen we sommige vormen van drukte niet meer aan. Er zijn mensen die niet meer in de metro willen zitten omdat ze dat eng vinden, maar die wel in de rij staan voor een museum want dat is kwaliteit. Er is dus sprake van hele paradoxale dingen. In de rij staan voor iets wat het op je cv. goed doet is leuk. De metro in zo'n skigebied is bijvoorbeeld minder bedreigend voor veel mensen dan de metro in een grote stad. Die mobiliteitsparadox is het laatste begrip voor ik weer terug ga naar die gewone werkelijkheid. Onze stelling in ons boekje is dat mensen steeds verder reizen om steeds minder te ervaren. Dat is normatief. Onze suggestie is dat mensen op een package-holiday naar de Dominicaanse Republiek, die Republiek isoleren en steeds meer met hun burens op vakantie zijn die dan ook de halve wereld hebben rondgereisd.

2020: Recreatie à la carte?

Wat krijgen we nu te zien in 2020? Er is een enorme stijging in de consumptie van ruimte te voorzien, mensen zullen steeds meer kralen willen op dat kralensnoer. Er is ook een enorme investeringsstroom te verwachten naar recreatie toe. Er zijn steeds meer recreatieve activiteiten te definiëren in termen van economisch belang en zoals Engelsdorp Gastelaars al heeft het gezegd wordt de sector steeds belangrijker voor werkgelegenheid. Dit betekent dat het steeds beter zal lukken om bijvoorbeeld ICES-geld naar uw gebied te kanaliseren. Geld zal geen probleem meer zijn. Dat is mijn stelling. Maar dat heeft wel een prijs. De prijs zal zijn dat recreatie en toerisme steeds meer in elkaar over gaan. En mijn vraag aan u op zo'n bijeenkomst als vandaag is : "is dat een goede zaak, moet u er blij mee zijn?". Er is dus een pot

geld te verdienen maar dat betekent wel dat u de inhoud van uw activiteiten daarop zal moeten aanpassen.

Recreatie à la carte betekent een bijna dwangmatige oriëntatie op trends. En daar zou ik sterk voor willen waarschuwen. Het punt is dat in uw sector het natuurlijk zo is dat het verzamelen van gegevens en ervaringen door de burger voor uw sector veronderstelt dat u gebieden ontwikkelt en gebouwen neerzet. Die gebouwen neerzetten en die gebieden ontwikkelen heeft natuurlijk een zeer hoge prijs. Er zit dus een discrepantie ingebouwd, die ervaringswens van ons die staat tegenover uw noodzaak om veel te investeren en dat is natuurlijk een zeer riskante zaak. In de cultuursector leidt dat tot een verschuiving naar stichtingskosten, waar veel geld voor beschikbaar is, maar weinig exploitatiebegrotingen. Je ziet tendentieel steeds meer gebouwen die wel worden gebouwd maar waarvoor steeds minder geld is om ze te bespelen. Dat theater in Breda is daar een mooi voorbeeld van. Deze ontwikkeling kan zich versterken als politici niet worden gedempt in hun wens om ook nog een keer een statement te maken. Het Groninger museum is in mijn ogen wat dat betreft uiterst dubieus. Daar ga je één keer heen om het museum te zien maar niet de tentoonstelling want je kunt er niets ophangen. Recreatie zou zich wat dat betreft moeten bezinnen op zijn wortels. Recreatie heeft te maken met het bijkomen van het werk, dus herscheppen om weer te kunnen werken. Daarnaast heeft het in Nederland ook altijd een motief gehad van culturele ontplooiing en dat element zou wel eens ten onder kunnen gaan in die coalitie tussen toerisme en recreatie die zich nu aftekent.

Je zou kunnen zeggen dat in de afgelopen periode de coalitie lag tussen welzijn en ruimtelijke ordening. We kwamen er vandaag weer langs, het recreatiegebied, bij voorkeur gelegen in een bufferzone. Uiterst trieste zones in Nederland uit de vorige beleidsperiode. Nu is het zaak een antwoord te vinden op het geweld van de privatisering, maar ik zou er niet bij voorbaat voor pleiten om daarin mee te gaan. Ik had de eer om een keer een praatje te houden in Delft en daar werd uit de doeken gedaan hoe de VVV Zuid-Holland nu een technologie heeft ontwikkeld van kleine zendertjes, dat noemen ze de sprekende gevels. De toeristen worden uitgerust met een klein zendertje dat correspondeert met radiosignalen in die interessante geveltjes om die mensen snel en veilig door de Delftse binnenstad te loodsen. Deze vermarkting van de binnenstad leidt tot een soort zombiedrag, dat volkomen anders is dan het idee van de toerist die zelfstandig die ruimte verkend. 't Is altijd weer moeilijk, want het ideaal dat wordt gepresenteerd is het dwalen zonder te verdwalen, terwijl de sociologen juist zeggen dat verdwalen de essentie is van de echte stad.

De vraag die ik u meegeef is, gaat het hier niet om verschillende denkwijzen, om verschillende tradities die het ook verdienen om zuiver gehouden te worden? Toerisme, culturele ontplooiing, recreatie. Zijn dat niet dingen die in uw beleid als aparte dingen moeten worden benadrukt? Het is tenslotte niet ondenkbaar dat in die mobiliseringsdrang dingen die nu juist heel aardig zijn ten onder gaan. Ik noem daarvan vier voorbeelden:

- 1 Vertraging als reactie, als reflectie op versnelling is zondermeer een haalbare kaart. Het idee van het onderscheiden van versnellende landschappen met harde infrastructuur en vertragende landschappen waar je probeert de zandweggetjeste cultiveren lijkt me bruikbaar. Dat sluit ook aan bij het motief van authentieke natuur en dergelijke. Zet u daarop in.
- 2 Veel lastiger maar minstens even belangrijk zal het zijn om culturele mobiliteit lokaal te realiseren. Vinex-lokaties die bedoeld waren om mensen bij de stad te houden zijn nu van de achterkant bereikbaar geworden. Dat kon iedere planoloog voorzien, die dingen liggen aan de snelweg, mensen gaan dus niet met de sneltram naar Den Haag maar met de auto naar de Koopgoot in Rotterdam om te winkelen. Nu zie je dus dat het uitselecteren van sociale groepen in die stedelijk regio's wordt versneld. Ik denk dat er voor recreatie een opdracht zou kunnen liggen om te proberen plekken te scheppen waar die culturele mobiliteit, die uitwisseling tussen verschillende groepen waar je andere levensstijlen meemaakt vorm te geven. In ons boekje noemen we bijvoorbeeld Oslo dat een perfecte aansluiting heeft van zijn recreatiegebieden op het stedelijke metronet.
- 3 Het derde element dat ik mee zou willen geven is bewust afzien van mobilisering. Doe het niet, die monumentenroute. Doe het niet, de zoveelste paaltjeswandeling. Laat de landschappen zoals ze zijn, laat ze een beetje rommelig. Geniet van de dertiende provincie,

van de rommeligheid langs de snelwegen, het autostrand van de Maasvlakte (welke beleidsmedewerker recreatie had dat kunnen uitvinden?).

- 4 Maar het vierde is misschien weer wat constructiever. Ik denk dat een heel belangrijke opdracht voor het beleid zou kunnen zijn om combinaties vorm te geven. Concurreren met private plekken is een doodgeboren kindje. U kunt wel proberen om te zorgen dat mensen voortdurend worden geconfronteerd met alternatieve mogelijkheden. Ik denk dat daar een wereld te winnen valt.

Recreatie a la carte: tussen de middag stond voor de deelnemers ook een rondleiding door een winderig Dolfinarium op de kaart.

4 BESTUURLIJKE ASPECTEN VAN RECREATIE IN 2020

Inleiding door Peter Meier, PVDA raadslid Amsterdam

Als goed stadsbestuurder leg je je oor geregeld te luisteren bij de inwoners over hun leven in de stad. In mijn geval is dat Amsterdam. De opvattingen van twee totaal verschillende inwoners van mijn stad over recreatie wil ik u vandaag niet onthouden.

Zo antwoordde een oudere Amsterdamse uit de Pijp op een vraag van een journalist van de lokale omroep of ze wel eens naar het Amsterdamse Bos ging, als volgt: *“Ach mijnheer, wat moet ik daar nou zoeken. Nee, ik heb hier elke dag m’n ommetje. Dan ga ik naar het Sarphatipark, loop altijd effe over de Albert Cuypmarkt. Een praatje met de mensen die ik ken, en soms ga ik dan met iemand een kopje koffie drinken. Dat doe ik nou, elke dag, en dat vind ik hartstikke leuk.”*

Een goed verdienende alleenwonende van rond de dertig jaar zei over zijn recreatiegedrag: *“Spaarnwoude en Twiske ken ik eigenlijk alleen van de borden op de autoweg. Nee, afgezien van wat wandelingen in de bossen bij mijn ouders zoek ik mijn vertier*

in de stad, veel bioscopen, lekker eten en het café. Op zaterdag vaste prik hier om de hoek, bij de markt, bieren met de jongens”.

Tweedeling

Door deze twee citaten realiseerde ik me in de eerste plaats weer de ontwikkeling van een tweedeling in de grootstedelijke samenlevingen, ook in Amsterdam. De oudere vrouw is een voorbeeld van een stedeling met relatief weinig geld maar met veel vrijetijd. De jonge werker is een prototype van de Amsterdammer met weinig tijd en veel geld die een sterk consumptief gedrag in de recreatieve stad tentoonspreidt.

Uit het *Rapport ‘97*, een onderzoek onder Nederlandse gemeenteraadsleden naar belangrijke bestuurlijke ontwikkelingen¹ blijkt dat ruim 90 procent van mijn collega’s zich net als ik zorgen maakt over de tweedeling in de gemeenten. Deze tweedeling wordt een van de grote problemen van de toekomst.

Recreatie dichtbij huis

In de tweede plaats blijkt uit de citaten dat voor de twee verschillende typen stedelingen, recreatiemogelijkheden dichtbij huis zeer belangrijk zijn. Ik denk dat de openbare ruimte nog belangrijker wordt als plek waarin allerlei vrijetijdsactiviteiten plaatsvinden. Voor de kansarmen is dat zo omdat zij zich per definitie op de buurt concentreren (de eerdere spreker Gastelaars kan u daar veel meer over vertellen). Voor groepen uit de bovenlaag is dat ook zo. Weliswaar recreëren zij vaker dan vroeger op plekken ver buiten de stad (weekendje Londen, fietsen in Limburg, of klimmen in de Ardennen), in hun alledaagse vrijetijd prefereren ook zij de voorzieningen in de stedelijke publieke centra.

Welnu, mijn opvatting is dat wat betreft recreatie in 2020 de tweedeling en het intensievere gebruik van de openbare ruimte, bestuurlijk de nodige aandacht verdienen.

Kwaliteit van de openbare ruimte

De *kwaliteit* van de openbare ruimte speelt hierbij een belangrijke rol. Als wethouder voor de openbare ruimte en groen in Amsterdam heb ik dagelijks te maken met kwaliteit. Die kwaliteit heeft alles te maken met de leefomgeving van stadsbewoners, nog sterker: de leefbaarheid van de stad. Naar aanleiding van gebeurtenissen in de Groningse Oosterparkwijk en wat verder weg in de tijd het Rotterdamse Spangen, wint de opvatting terrein dat de

---

¹ in opdracht van *Binnenlands Bestuur*.

leefbaarheid in buurten alle aandacht verdient en *misschien wel het belangrijkste aangrijpingspunt voor sociaal beleid is*².

Ik onderstreep die opvatting gedeeltelijk omdat ik met velen ervan overtuigd ben dat 'werk, werk, en nog eens werk' een belangrijker, of anders gezegd efficiënter aanknopingspunt is. In de Sociale en Culturele Verkenningen 1997 wordt dat duidelijk gesteld: onderwijs, arbeid en inkomen bepalen in belangrijke mate de leefsituatie van de Nederlandse bevolking. Door verbetering hierin kan het aantal kansarme Nederlanders verminderen.

Dit neemt echter niet weg dat ook de openbare ruimte een rol speelt in het sociale welbevinden van de stedeling. Stadsbewoners gaan de straat op om onder de mensen te zijn, om sociale contacten te onderhouden, om op de hoogte te blijven van wat zich in buurt of stad afspeelt, kortom om simpelweg deel te nemen aan het stedelijk leven van alledag. De bekende Amerikaanse stadsociologe Lyn Lofland was een aantal jaren geleden op uitnodiging van het Centrum voor Grootstedelijk Onderzoek een maandje in Amsterdam. Ze blies de loftrompet over onze stad: die was de meest tolerante die ze ooit bezocht had. Dat had in haar ogen alles te maken met het karakter van de publieke sfeer in de binnenstad: fijnmazig en gedifferentieerd. Zij doelde hiermee op de relatief geringe omvang van de binnenstad waardoor praktisch het gehele centrum binnen loop- en fietsbereik ligt. Zij wees ook op het fijnmazige netwerk van wegen, straten en stegen. En bovenal was ze gecharmeerd van de functiemenging in de binnenstad, zelfs tot op het niveau van de panden! Dit soort opvattingen staat niet op zichzelf en moet door de bestuurders van de stad uiterst serieus worden genomen.

Domeinvorming

Als we dit doen moeten we ons goed realiseren dat bij een toenemende tweedeling en een intensiever gebruik van de openbare ruimte we terdege rekening moeten houden met *domeinvorming* in de openbare ruimte! Kansarme groepen kunnen het straatbeeld domineren, er in sommige gevallen de dienst uitmaken, waardoor in exceptionele gevallen zelfs een sfeer ontstaat zoals in de beruchte nacht van 30 op 31 december vorig jaar in Groningen. We kunnen dit op deze recreatiedag wel wegwimpelen, maar vanuit de buurt zelf (ook de 'daders') werd het gebrek aan vrijetijdsvoorzieningen als bepalende factor genoemd. (Houdt u overigens mijn opmerkingen over werk in het achterhoofd.)

Maar domeinvorming treedt ook op als gevolg van het handelen van de bovenlaag. De rijkdom aan bevolkingsgroepen (ook etnische) neemt namelijk toe en daarmee ook de behoefte aan *specifieke* voorzieningen. Met verschillende levensoriëntaties en de stijgende financiële draagkracht van de bovenlaag ontstaan verschillende recreatiebehoeften, en wat belangrijker is, ook draagkracht voor specifieke voorzieningen. En deze wil men beschermen tegen invloeden van anderen, men wil de eigen identiteit behouden. Homocafés en de uitstraling hiervan op de Reguliersdwarsstraat in Amsterdam zijn hiervan een vriendelijk voorbeeld.

Ondernemers hebben sterk de neiging tot domeinvorming. Zij willen het de geprofileerde publiekscategorie waarop zij zich richten naar de zin maken, en beschermen tegen ongewenste gebruikers. Illustratief in dit verband was tot voor enkele jaren het ijsbaantje in de wintermaanden op het Leidseplein. Puur en alleen om bepaalde 'lastige' groepen van het plein te weren had een aantal horeca-ondernemers gezamenlijk deze voorziening gerealiseerd. Dat waanzin in dit geval niet denkbeeldig is bewijst de directie van een *Mall* in het Noordamerikaanse Edmonton. Deze huurt acteurs in die -teneinde een levendig straatleven uit te beelden- de rollen van dronkaards, prostituées en straatlopers op zich nemen. De echte alcoholici, hoeren en daklozen worden door diezelfde directie uiteraard geweerd³.

Recreatieve concentratiepunten

Tot zover genoeg over trends, genoeg over problemen, u wilt van mij horen wat mij met betrekking tot het recreatiebeleid in de openbare ruimte voor ogen staat. In de eerste plaats ga

² Redactioneel commentaar in NRC Handelsblad, januari '98.

³ CRAWFORD, M. (1992), *The World in a Shopping Mall*. In: SORKIN, M. (ed.) (1992), *Variations on a Theme Park. The new American City and the End of Public Space*. New York: Hill and Wang.

ik me met het recreatieaanbod niet zoveel bemoeien. Sterker nog, we trekken ons tot op zekere hoogte terug. Specifieke voorzieningen waar een draagkrachtige vraag naar is, worden immers door marktgerichte ondernemers opgepikt en aangeboden. Met andere woorden, de succesvolle vormen van recreatievoorzieningen zullen in steeds sterkere mate geprivatiseerd worden aangeboden. Zolang de kansarmen niet in de verdrukking komen is een terugtrekkende overheid in die zin zeker geen probleem.

Het is zinvoller om ons te richten op de *ordering* van plekken waar bovenstaande voorzieningen worden aangeboden. Hoe orden je in ruimtelijke zin vrijetijdsvoorzieningen (van publiek of commercieel karakter)? Daarbij gaat het om velerlei voorzieningen ter bevrediging van op stedelijk vertier, op gezin, op natuur en op sport gerichte vrijetijdsbehoeften in de openbare ruimte.

In dit verband is de gedachte van de *recreatieve concentratiepunten* interessant. Een recreatief concentratiepunt is een aaneengesloten gebied waar door de combinatie van verschillende voorzieningen (parken, horeca, markten, bibliotheken en musea, maar ook winkels, kantoren en dergelijke) het recreatief gebruik één van de voornaamste functies van het gebied is. Het gaat om plekken waar meerdere vormen van recreatie *samenkomen*: recreatief winkelen, activiteiten in verband met horeca, sport, cultuur, verblijf in het groen en verblijf in de verharde openbare ruimte. Anders gezegd, het gaat om plekken waar concentraties van mensen *ontstaan* mede als gevolg van recreatieve activiteiten of elementen.

Concentratie en bundeling van recreatieve elementen hebben een aantal planologische voordelen:

- 1 grotere recreatie-eenheden spelen een duidelijke rol bij de geleiding van de stad, alleen al als onderdeel van routes door de stad of routes naar buiten;
- 2 de stad wordt overzichtelijker, wat voorziet in de behoefte aan oriëntatie en identificatie;
- 3 voorzieningen liggen aan het openbaar vervoer netwerk, en meestal in de nabijheid (op loop- of fietsafstand), waardoor het alledaagse (auto) verkeer vermindert.

Er zijn niet alleen planologische voordelen. Ook de leefbaarheid in de stad verbetert sterk. Door vergroting van de keuzemogelijkheden, vergroting van de variatie ter plekke, het gevarieerde publiek, de toename van het aantal sociale contacten, en het terloops kennis nemen van andere recreatievormen, kan er een stedelijke sfeer ontstaan die de eerder genoemde Lofland omschrijft als tolerant. Anders gezegd, een *fijnmazig gedifferentieerde openbare ruimte* komt een leefbare stedelijke omgeving ten goede.

In 1995 zijn de Amsterdamse recreatieve concentratiepunten geïnventariseerd. Deze zijn opgenomen in het Structuurplan 1996 *Amsterdam Open Stad*. Hiermee heeft de gemeenteraad deze recreatiegebieden binnen de stad *herkend* en ook als zodanig *erkend*. Het is daarmee één van de hoofdlijnen van het Amsterdamse groenbeleid, dat nu in ontwikkeling is. Want we moeten ook met andere ogen naar het groen gaan kijken. Een recreatief concentratiepunt, een plek waar mensen in hun vrijetijd graag vertoeven, is niet per definitie groen. Het is zelfs zo dat de meeste van deze plekken geen groen karakter hebben. Schokkend in dit verband is bovendien dat er soms vijftig meter verderop wel ongebruikt groen aanwezig is. Dit groen heeft echter geen enkele relatie of verbinding met het recreatief concentratiepunt. Zo bestaat het dat om de hoek van het zeer drukke winkel- en verblijfsgebied Amsterdamse Poort (in het zuidoosten van Amsterdam) een zeer slecht gebruikt Bijlmerpark ligt, dat om die reden onder druk staat. In Osdorp is het winkel- en verblijfsgebied Osdorpplein door een brede en drukke verkeersweg ruw afgesneden van een park aan de ruime en mooie Sloterplas. Het gevolg is dat het druk is op het Osdorpplein en dat geen mens te vinden is aan de oever van die plas. Het komt niet op in het hoofd van de bezoeker van de Vespuccimarkt (in het westen van Amsterdam), om te wandelen in het aanpalende en vrijwel lege Erasmuspark. Er zijn kortom voorbeelden te over van lege groene plekken vlak naast drukke rode plekken. In sommige parken is niets te doen en voelt men zich onveilig, vele parken zijn saai, en in een aantal kan men bijna niet komen. Veelal is dit zo omdat ze buiten de loop- of fietsroute van mensen vallen. Parken zijn niet altijd ingebed in het leven van alledag. Ze moeten integraal deel uitmaken van de stedelijke omgeving, anders functioneren ze niet goed. Groen *in* de stad is schaars en dus moet er zorgvuldig mee worden omgaan. Met zorgvuldig bedoel ik dan dat al naar gelang de locatie en de bevolkingssamenstelling ter plekke, het park 'op maat' moet

worden ingericht. Soms moet een park een groene speelplaats voor de stedelingen zijn (denk aan het Vondelpark en het Oosterpark), soms moet het groen een natuurlijke of ecologische hoofdbestemming krijgen. Ik denk hierbij aan gedeelten van de Diemerzeedijk. Tussen deze twee uitersten zijn vele varianten mogelijk.

Bovendien kunnen niet groene recreatieve concentratiepunten door integratie met groen aan kwaliteit winnen. Andere stenige, in potentie recreatieve plekken, kunnen door integratie van groen tot een recreatief concentratiepunt uitgroeien. Op deze manier worden de groene openbare plekken en de alledaagse leefwereld verrijkt.

Optimalisering van het grondgebruik

U begrijpt dat deze recreatieclaim van concentratiepunten flinke claims op de stedelijke ruimte impliceert, zeker in deze periode van compacte stedenbouw. Het recreatiebeleid, in mijn ogen openbare ruimte beleid, dient dan ook onderdeel te zijn van de door mijn collega Duco Stadig (wethouder ruimtelijke ordening) in gang gezette *optimalisering van het grondgebruik*.

Mijn kanttekening hierbij is dat optimalisering gepaard moet gaan met kwaliteitsverhoging van de openbare ruimte. Ik zal dit uitleggen.

In principe gaat het bij optimalisering om vergroting van de gebruikintensiteit. Dit kan worden bereikt door bijvoorbeeld dubbel grondgebruik, functiemenging, bouwen in hogere dichtheden, het optimaal benutten van bestaande locaties en vestiging van functies die veel klanten of arbeidsplaatsen met zich meebrengen. Wanneer dit gepaard gaat met een verbetering van de ruimtelijke kwaliteit en er geen waardevolle open ruimten of groene gebieden sneuvelen, kan ook de vrijetijdsbesteding gebaat zijn bij efficiënter ruimtegebruik: er is dan immers meer te doen op één plaats.

Het Travium in Nijmegen is een voorbeeld van een geïntegreerde accommodatie: ijshockeybaan, ringbaan, fun-ijsbaan, congresruimten, restaurants, cafés, winkelvoorzieningen en repetitieruimten.

Het is hierbij de vraag of dit soort voorzieningen ook gericht is op de kansarmen. Wat mij betreft mag het ook wat alledaagser. Op het Javaplantsoen in de Amsterdamse Indische Buurt bijvoorbeeld zijn een school, een bejaardenhuis en dure koopwoningen *gestapeld*. Daaromheen is een aantal voorzieningen *geclusterd*: speelvoorzieningen voor kinderen, rollerskatebaan, bankjes, kunst enzovoort. Daartussen is de openbare ruimte niet alleen mooi bestraat, maar ook zodanig *heringericht* dat allerlei sport en spelactiviteiten mogelijk zijn. Er zijn buurtsportdagen met een jaarlijks voetbaltoernooitje. Tenslotte is de voorheen als sociaal onveilig bekend staande hoofdentree van het Flevopark bij het geheel betrokken en is er nu sprake van een lokaal recreatief concentratiepuntje. U moet beslist eens gaan kijken: het is een plek waar de buurt trots op kan zijn en dat ook is⁴.

Optimaliseren is meer dan verdichten, het is ook *fijnmazig mengen*.

Wat betreft de optimalisering van het grondgebruik zijn al aanzetten gedaan. Maar de neuzen staan nog niet allemaal in dezelfde richting. Mentaliteitsverandering, de manier van denken en werken, is gewenst. Bovendien moet er ook procedureel en financieel het een en ander gebeuren. Hier is nog een hoop te doen. Het rijk kan de ontwikkeling van technische innovaties stimuleren.

Recreatietekorten buiten de stad?

Het rijk kan heel veel doen. Het recreatiebeleid op rijksniveau is ondergebracht bij het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer in Visserij. Met de projecten *Recreatie dichtbij huis* en *Recreatie op eigen benen* geeft het Ministerie er de laatste jaren blijk van het recreatiebeleid te actualiseren en te vernieuwen. Maar na 1995 heeft LNV zich uit de steden terug getrokken en zich gericht op de Strategische Groenprojecten als Haarlemmermeer, Zaanse Veld, Vechtstreek en de Venen. Met alle respect voor het belang van natuurontwikkeling, als we het over recreatie hebben wil ik hier toch de vraag stellen of we als bestuurders nog langer moeten volharden in alleen het ontwikkelen van groene recreatiegebieden *buiten* de stad. Waarom moeten er *buiten* de stad recreatietekorten worden opgevuld? Waar komen die tekorten überhaupt vandaan? In elk geval niet uit degelijk, mij bekend recreatieonderzoek.

---

⁴ Naar aanleiding van rondleiding ter plekke onder begeleiding van de heer Bontekoe, portefeuillehouder stadsdeelwerken Zeeburg.

Het landelijk gebied rond de stad is van oudsher als het recreatieve uitloopgebied van de stadsbewoners beschouwd. Dat zal het ook altijd blijven, maar dat was ook al zo toen er geen miljoenen recreatiebudget in de stadsrandzone werden weggezet. Het groen in de stadsrand is als recreatiegebied het minst interessant. Van de gemiddeld 112 bezoeken per Amsterdammer per jaar aan het groen, vinden er 11 plaats *buiten* de stad. Let wel: nog géén 10% van alle groenbezoeken vindt plaats buiten de stad⁵. Recente onderzoeken wijzen in de richting van stedelingen die in steeds mindere mate in tijd en geld beperkt worden om voor hun *niet-alledaagse* recreatie meermalen per jaar het Limburgse Mergelland, de Friese meren, de Zeeuwse wateren, de Veluwe en de Waddeneilanden te bezoeken. Kortom, de stedeling als recreant heeft veel minder behoefte aan een Schinkelbos, aan Haarlemmerméer-groen of aan Spaarnwoude. Die zijn in meer oorspronkelijke en cultuurhistorisch meer verankerde vorm elders wel aanwezig. Maar ook kansarme groepen oriënteren zich veel sterker op het groen *in* de buurt, wijk of stad. Wat buitenstedelijke recreatie betreft heeft het stedelijk veld de stadsrand al lang overschreden en reikt het tot ver over de landsgrenzen.

De toekomst ligt in de stad

Recente onderzoeken wijzen ook in de richting van de stad als een *daily leisure system* voor haar bewoners. De stedeling kent als voornaamste recreatiegebied zijn eigen stad, dat geldt ook voor de kansarmen. Voor de toekomst ligt de opgave dus in de stad zelf. Het is geruststellend te horen dat LNV zich niet langer wil beperken tot de strategische groenprojecten en bereid is haar blik te verruimen⁶. De bemoeienissen van het rijk met stedelijke recreatie mogen ook niet bij de stadsgrens ophouden en mogen zich niet beperken tot het groen. Ik hoop u duidelijk gemaakt te hebben dat het belang van openbare ruimte in de stad en de combinatie van groen en rood in de recreatie van de toekomst zal toenemen. Dat vereist nieuwe concepten (rood in groen, groen in rood), technische innovaties (misschien moeten we wel eens gaan denken aan een parkeergarage onder de hoofdentree van het Amsterdamse Bos) en voorbeeldprojecten (bijvoorbeeld een recreatief concentratiepunt op buurtniveau). Dat vereist geld. Het Stadsvernieuwingsfonds (dat wordt omgevormd tot het Investeringsfonds Stedelijke Vernieuwing), biedt nog maar weinig mogelijkheden na 2000. Wellicht kan het ICES-geld (de aardgasbaten) een rol spelen. Hoe dan ook, ik zie daar een belangrijke financiële en beleidsmatige rol voor de rijksoverheid, voor LNV, weggelegd.

Ambtenaren Sport & Recreatie zullen in toenemende mate vragen van de volgende soort op tafel krijgen: Hoe realiseren we een recreatievoorziening, hoe kan deze voorziening bijdragen aan de alledaagse recreatieve behoefte (verhoging leefbaarheid) en welke ecologische principes moeten gehanteerd worden om optimaal gebruik te garanderen en tevens een bijdrage te leveren aan natuurwaarden in de stad?

Kortom: er is vanuit het lokale beleidsveld recreatie behoefte aan heroriëntatie in een tijdperk van (1) sterke privatisering van voorheen overheidstaken, (2) pluriforme bevolkingsontwikkeling en differentiatie van vrijetijdsgedrag, (3) de dreiging van domeinvorming, verloedering en segregatie, en (4) compacte stadbeleid met gedifferentieerde claims op de ruimte.

De ontwikkeling van recreatieve concentratiepunten, de inbedding van groen in de stad, en optimalisering van het grondgebruik zijn bij uitstek de instrumenten om de recreatie van de toekomst gestalte te geven. Daarvoor is kennis en geld nodig. Met beide kan het Ministerie van LNV de grote steden een belangrijke dienst bewijzen.

---

⁵. Uit het Grote Groenonderzoek 1996, gemeente Amsterdam

⁶. Overleg gemeente Amsterdam en Directie Noordwest van het Ministerie van LNV, 20 januari 1998.

5 IS DE TOEKOMST AL BEGONNEN?

Slotoverweging door Prof. dr. Th. Beckers van de Katholieke Universiteit Brabant

Het is zeer verleidelijk om in deze verkiezingstijd niet alleen naar de toekomst op lange termijn te kijken en kort terug te blikken op een mooie manifestatie en een geslaagd project Recreatie 2020, maar ook de balans op te maken van vier jaar Paars recreatiebeleid. De woorden van een tevreden minister versterken die behoefte.

Eerst wil ik iets zeggen over recreatie als politieke prioriteit en wil ik proberen het actuele recreatiebeleid te typeren. Daarbij maak ik dankbaar gebruik van een aantal schriftelijke reacties, die personen en organisatie naar de Directie Groene Ruimte en Recreatie hebben gestuurd als reactie op de toekomstschetsen. Ik zal kort aandacht besteden aan de rol van de overheid, zoals we die in ons rapport Recreatie 2020 hebben geschetst. Ik wil daarbij niet vooruitlopen op een advies dat de Raad voor het Landelijk Gebied momenteel voorbereidt als antwoord op de vraag 'Wat moet de samenleving overhebben voor natuur en recreatie?'. Daarin zal uitdrukkelijk aandacht worden

besteed aan de rol en positie van de verschillende actoren, om recreatie en natuur als publieke zaak en collectief goed veilig te stellen.

Tenslotte zal ik even stilstaan bij het nut van toekomstverkenningen.

Recreatie als politieke prioriteit

Ik heb de indruk dat in de toekomstige geschiedschrijving van het Nederlandse recreatiebeleid de periode 1994-1998 te boek zal staan als betrekkelijk kleurloos, paars noch groen noch rood noch blauw. In tegenstelling tot andere beleidsterreinen, zoals landbouw, verkeer, onderwijs, openbare orde, gezondheid en sport, heeft de recreatie zich niet mogen verheugen in de warme belangstelling van welke politieke partij dan ook. Dit is overigens geen trendbreuk. De afgelopen 10 tot 15 jaar zijn er al heel wat toogdagen georganiseerd vanuit de sector waarin geklaagd is over de dalende prioriteit van recreatie en werd, net als vandaag, gepleit voor erkenning van het maatschappelijk belang van recreatie. Anders dan bijvoorbeeld organisaties op het terrein van natuur en milieu of de sport heeft de recreatiesector blijkbaar te weinig overtuigingskracht, te weinig power. Waarom gebeurt er zo weinig met de resultaten en producten van dit soort bijeenkomsten? Aan goede, legitieme argumenten ontbreekt het niet, zo is ook vandaag weer gebleken. Zowel in de inleidingen, als de discussies en uit de eerdere reacties op de toekomststudie zie ik een pleidooi voor de bijdrage die recreatie levert aan ecologische en economische duurzaamheid, burgerschap en culturele mobiliteit. Plus een pleidooi voor heldere, consequente inhoudelijke keuzes en (bijna unaniem) voor herwaardering van de rol van de nationale overheid. Zo schrijft het Watersportberaad: "duidelijk is in ieder geval dat meer waarde moet worden toegekend aan de openluchtrecreatie dan uitsluitend de economische waarde daarvan. Omdat de maatschappelijke waarde van recreatie zich niet laat kapitaliseren wordt hieraan gemakshalve maar al te vaak in economische afwegingen voorbij gegaan". En Staatsbosbeheer merkt op: "Solidariteit, niet alleen naar mensen, maar ook naar planten en dieren, biedt de natuur goede ontwikkelingsmogelijkheden hetgeen leidt tot een recreatief product van hoogwaardige kwaliteit. Maatschappelijke verankering blijft aandacht vragen." Volgens Natuurmonumenten moet recreatie een bijdrage leveren aan een leefbaar Nederland, waarin naast een gezonde economie ook de natuur- en milieuwaarden op lange termijn zijn veilig gesteld. "Ten tweede gaat het om een evenwichtige verdeling tussen collectieve en private (recreatie)goederen en ruimten waarbij een zekere individuele keuzevrijheid in wensen te aanzien van recreatieve beleving is gegarandeerd." IBN-DLO schrijft dat de overheid een belangrijke sturende rol dient te spelen ten aanzien van recreatie en natuur. Dat is ook wat de burgers in 2020 van de overheid verwachten. Daarbij moet de betrokkenheid van burgers worden geactiveerd. Het

Bosch pleit ervoor de recreatiekwaliteiten rust, stilte, schoonheid, identiteit en authenticiteit te betrekken bij de ideevorming en het beleid en de inrichting van Nederland daar mede door te laten bepalen.

De rol van de overheid

In dat opzicht vond ik de bijdrage van de minister wat teleurstellend. Hij speelde de rol van de eenzame, gepensioneerd fietser anno 2020. Liever had ik een minister in functie van begin 1998 op de fiets gezien, met op zijn bagagerek een document, waarin hij aangeeft welk einddoel, welke toekomst van de recreatie wat hem betreft de wenselijke is. Dit document kan dan een rol spelen bij de komende kabinetsformatie. Het overzicht dat de minister vanochtend gaf, laat zien dat het recreatiebeleid de afgelopen periode steeds minder inhoudelijk en steeds meer procesmatig is geworden, met het departement als procescoördinator. Ik denk aan de projecten Recreatie op Eigen Benen en Recreatie Dichtbij Huis. Gelukkig is het ministerie veel opener, communicatiever en toegankelijker geworden en gedraagt men zich meer als partner dan als autoriteit. Dit past niet alleen bij de bescheidener omvang van budget en ambtelijk apparaat, maar ook bij een bestuurskundige visie, die we in onze studie netwerksturing hebben genoemd en waarvan we ook de manco's hebben aangegeven. In Recreatie 2020 hebben we ervoor gepleit om na de hiërarchisch sturing, het marktconforme sturingsmodel en de netwerk sturing van alle modellen de voordelen te combineren in wat we in navolging van Smits contingente sturing hebben genoemd. Het onbedoelde effect van de marktconforme en netwerksturing is dat het recreatiebeleid steeds minder op continuïteit is gericht, minder structureel is en steeds meer tijdelijk en projectmatig is geworden. Dat levert problemen op met de stabiliteit van beleid en met de voorspelbaarheid van het gedrag van de overheid.

Terecht vermeldt de minister de hoge score van de recreatie in het kader van de Stimuleringsregeling: 17 van de goedgekeurde projecten. Maar dit kan de structurele achteruitgang in financiële middelen toch niet compenseren. Per saldo is er de afgelopen jaren minder structureel geïnvesteerd in specifieke recreatievoorzieningen en minder overheidsgeld uitgegeven aan exploitatie, beheer en onderhoud. Daar staat tegenover dat recreatie wel mee profiteert van investeringen in natuurbeleid of infrastructuur. De effecten van bezuinigingen, privatisering, deregulering en decentralisatie beginnen zichtbaar te worden. Helaas ontbreken eenduidige en betrouwbare cijfers over dit belangrijke onderwerp. So wie so wordt er in deze sector te weinig gedaan aan effect-meting en impact-studies. Terecht pleit het Watersportberaad voor een betere monitoring. Misschien moeten we niet alleen vooruitkijken, maar ook wat vaker achterom.

In veel reacties op Recreatie 2020 staat voorop dat het overheidsbudget voor recreatie moet worden verhoogd. Wethouder Timmermans van Leeuwarden pleit er bijvoorbeeld voor om meer geld voor de recreatie te koppelen aan de realisering van VINEX-locaties. Han Wezenaar uit Almere vindt dat de normen voor de exploitatie-opzet van nieuwe wijken moeten worden aangepast en dat in de rekenwijze recreatie dient te worden verdisconteerd. Yvonne van Wagenveld meent dat grote infra-structurele werken nog meer recreatie-inclusief kunnen worden uitgevoerd. Ook de Raad voor het Landelijk gebied wees reeds verschillende keren op de noodzaak om ICES-gelden in te zetten voor een kwaliteitsimpuls in het landelijk gebied. Recreatie dient daarvan mee te profiteren. Interessant vond ik de suggestie van de Raad voor het Midden- en Kleinbedrijf, ook terug te vinden in de reactie van de Directie Zuid van LNV om de fiscale regeling Groen Beleggen te verbreden tot investeringen in toerisme en recreatie. Dat zouden dan wel duurzame vormen moeten zijn, die een laag-dynamische contramale vormen ten opzichte van de energie- en kapitaalintensieve mainstream van het postmoderne toerisme. Er is momenteel veel meer groen beleggingsgeld beschikbaar dan er projecten zijn om ze aan uit te geven.

De minister vermeldde wel het belang van de regio's in het nieuwe recreatiebeleid, maar besteedde helaas weinig aandacht aan het beleidsmatige vacuüm dat hier en daar de afgelopen jaren onder het mom van decentralisatie is ontstaan op provinciaal niveau.

Een ander interessant punt in de speech van de minister vond ik de herlevende interesse voor een meer integrale en interdepartementale benadering van recreatie. Sommigen kennen nog uit de beginjaren van de recreatieplanning de interdepartementale coördinatie-commissie. Die was er vooral op gericht om de eigen competenties van departementen te markeren en grensconflicten uit te vechten. De nieuwe aanpak, en wellicht is dat toch Paars, heeft de

beginnende neiging om een probleem centraal te stellen en dan pas na te gaan welke actoren functioneel zijn voor de oplossing. Toch staan we wat mij betreft pas aan het begin van een zeer ingrijpend integratie-proces, met mogelijk verstrekkende consequenties. Die integratie heeft momenteel hoofdzakelijk betrekking op interne integratie binnen LNV, in de relatie met landbouw en natuur, in het kader van plattelandsontwikkeling. De volgende stap zal zijn de re-creatie van de relatie met de stad. Zoals vandaag bleek uit de discussies en de inleidingen van de minister, mevrouw Ter Horst en van Rob van Engelsdorp Gastelaars, verdient recreatie in de stedelijke omgeving absolute prioriteit. Deze blinde vlek in ons beleidsmatig denken en handelen moet reeds bij de kabinetsformatie worden weggewerkt. En dan denk ik niet in de eerste plaats aan de bevordering van stedelijk toerisme of funshoppen, zoals de Raad voor het Midden- en Kleinbedrijf in haar schriftelijke reactie bepleitte, maar aan versterken van de ruimtelijke kwaliteit, de openbaarheid, toegankelijkheid, veiligheid en bereikbaarheid en aan culturele differentiatie en pluriformiteit. Ik deel de opvatting van medewerkers van IBN-DLO die schrijven: “recreatiemogelijkheden dichtbij huis zullen, in het kader van de algemene leefbaarheid van een wijk of stad gecreëerd moeten worden door middel van herinrichting en revitalisering van bestaande voorzieningen en wijken.” Ik denk dat we in alle objectiviteit kunnen constateren, hoezeer de afgelopen tien jaar de aandacht uitging naar de front-stage van stedelijke centra, vaak ten koste van de back-stage van woonwijken waar de recreatie-kwaliteit van ruimten en voorzieningen soms schrikbarend is gedaald.

Naast de ruimtelijke integratie van recreatie in een rurale en urbane setting, is er nog de kwestie van functionele integratie met twee bevriende mogendheden: de sport en het toerisme. Zoals bekend bestaan er bij veel gemeenten traditioneel afdelingen voor sport en recreatie. In de praktijk betekent dat sport, want het lokale taakgebied recreatie is uiterst beperkt van omvang en ambitie. Toch zie je in het gedrag van consumenten en aanbieders een toenemende vervlechting van sport en recreatie. Sport en recreatie staan deels voor dezelfde waarden: sociale integratie, gezondheid, democratisering. In de scenario's hebben we geen aandacht besteed aan de rol van het lokale niveau. Toch liggen daar belangrijke kansen voor gezamenlijke beleidsontwikkeling. De nota 'Wat sport beweegt' van staatssecretaris Terpstra biedt daartoe enige aanzetten.

Op nationaal bestaat er al een overeenkomst tussen de minister van LNV en de staatssecretaris van toerisme om “krachtig te zoeken naar gezamenlijke coalitiemogelijkheden om in discussies met derden zo sterk mogelijk aan ons beider taakstellingen gestalte te geven. Het gaat dan om een gezamenlijke ruimteclaim, de relatie naar het natuurbeleid, het leefomgevingsbeleid, de aanpak van belemmerende regelgeving.”. De vraag die in de tijd van naderende kabinetsformaties steeds weer opduikt, is: moeten toerisme en recreatie, net als De Bijenkorf en V&D fuseren? Tijdens een bijeenkomst van het Toeristisch Platform Drenthe over de Recreatieschets werd bijvoorbeeld gepleit voor zeer nauwe samenwerking. De reactie op dit pleidooi hangt af van het soort toekomst en sturingsconcept dat men wenst. Bij voortgaande marktconforme sturing is het een zeer reële optie. Bij het definiëren van recreatie als publieke zaak is het een minder voor de hand liggende optie.

Na een periode van hiërarchische sturing door een superieure overheid en een geloof in de maakbaarheid van de samenleving in de jaren zestig en zeventig brak in de jaren tachtig een periode aan waarin de lof gezongen is van marktwerking, consumenten-soevereiniteit, keuzevrijheid en de klant is koning. De vrije marktwerking die deels verantwoordelijk is geweest voor de recente gunstige economische groei, heeft een aantal negatieve bijwerkingen gehad. De kwaliteit van natuur en milieu zijn verder verslechterd en we zien duidelijk tekenen van ruimtelijke en sociale segregatie en een toenemend verschil in recreatieve kwaliteit voor verschillende bevolkingsgroepen.. Vergelijkbare overwegingen waren in het verleden aanleiding om 'recreatie ten algemene nutte' te gaan ontwikkelen. Ik voorzie ook voor de toekomst, en dat was ook de boodschap in drie van de door ons ontwikkelde scenario's, een sterker accent op de maatschappelijke en collectieve betekenis van recreatie. In de bijdragen van vandaag zijn al heel veel aspecten daarvan aan de orde geweest. Al eerder heb ik in het boekje Vergezichten van Herman Vuijsje de taak van de overheid omschreven als het garanderen en stimuleren van ecologische en democratische condities voor gedifferentieerd gedrag. Voor mij waren en zijn dat vier condities:

- 1 zeggenschap over eigen tijd en eigen leefruimte;
- 2 een evenwichtige verdeling van geld over de samenleving en over de verschillende bestedings-categorieën van individuen en huishoudens;

- 3 de versterking van het cultureel kapitaal (bevordering van skills, van recreatief alfabetisme);
4 openbaarheid van ruimten, voorzieningen en sociale netwerken.
In de verschillende scenario's zijn elementen van deze condities verder uitgewerkt.

Nut van toekomstverkenningen

Tot besluit wil ik nog even stil staan bij het nut van toekomstverkenningen. Het aardige van dergelijke exercities is, dat het de geesten verruimt. Kennelijk is er in dit fin de siècle weer behoefte aan een concrete utopie. In elk geval wil men afstand nemen van de gegroeide praktijk, buiten de geërodeerde routines treden en verder kijken. Soms wel 50 jaar ver. Het werken aan en met scenario's maakt onvermoede creativiteit los, zoals ook bleek tijdens het project Recreatie 2020. Het verwarrende is dan weer dat er niet één maar meerdere toekomsten uitrollen. DE toekomst bestaat niet. De toekomst is nu eenmaal niet een-dimensioneel, maar meer-dimensioneel; niet eenvoudig, maar complex. Meerdere uiteenlopende, vaak tegenstrijdige ontwikkelingen zijn van belang. De vraag 'wat is waar' of 'wat zal uitkomen' is dan minder relevant dan de vraag 'wat willen we bereiken' en 'hoe willen we ons doel bereiken'.

In dit proces is de rol van goed gefundeerde kennis wel essentieel, maar relatief. Het aantal voorspelbare factoren is beperkt en zelfs die zijn slechts beperkt houdbaar, zoals ervaringen met CPB-prognoses steeds weer laten zien. Ten behoeve van de studie Recreatie 2020 hebben we geprobeerd de geschiedenis van de toekomst van de recreatie te evalueren, te beginnen bij de Tweede Nota RO uit 1967. Daarbij viel steeds weer op hoezeer toekomstverkenningen toch vooral een oplossing probeerden te vinden voor actuele knelpunten in het beleid of voor beleid op de uiterst korte termijn. Dat is niet zo vreemd: in het heden en verleden zit immers de kiem voor de toekomst. Er is voorts sprake van een opmerkelijke continuïteit in thema's die door de jaren heen werden besproken en variabelen die in de beschouwing werden betrokken. Allereerst de constante thema's van de afgelopen dertig jaar: recreatie als grondrecht voor alle burgers; de verwachting dat het belang van recreatie zal toenemen bij de ontwikkeling van de vrijetijd; de bijdrage van recreatie aan de leefbaarheid van stad en platteland; de relatie recreatie-natuur en recreatie-milieu; de behoeften van burgers, vooral stedelingen en de ontwikkeling van de recreatieve mobiliteit. U hoort het: vandaag speelden we met zijn allen een concert met variaties op vertrouwde herkenningmelodieën. Opvallend is dat het steeds weer zeer moeilijk bleek om maatschappelijke trends en ontwikkelingen direct te vertalen in gevolgen voor de recreatie. Daardoor was er veel ruimte voor speculatie en interpretatie. Alleen de demografische en economische variabelen werden als betrekkelijk harde gegevens meegenomen. Maar juist sociaal-culturele en sociaal-economische factoren zijn belangrijke determinanten van recreatiegedrag en deze laten zich veel moeilijker kwantificeren en vertalen. De invloed van weer andere factoren is verwaarloosd, zoals invloed van technologie, van veranderingen in taakverdeling in betaalde en onbetaalde arbeid of veranderingen aan de aanbodzijde, zoals ruimtelijke ingrepen, schaalvergroting van bedrijven, productvernieuwing en productdifferentiatie, internationalisering, etc.

De geschiedenis van de toekomst van de recreatie laat zien, dat onze speelruimte beperkt is, zowel in termen van kennis als in termen van ons vermogen de toekomst naar onze hand te zetten. Dat is misschien wel een geruststellende gedachte voor velen van u. Evenals de conclusie dat veranderingen meestal minder verstrekkend of ingrijpend waren als gehoopt, gevreesd of gewenst.

Ik denk dat we met zijn allen tijdens het project Recreatie 2020 voldoende bouwstenen hebben geleverd. De dilemma's en keuzes zijn duidelijk. De toekomst is geen natuurwet of noodlot, maar vergt creatief en constructief handelen. De politiek is nu aan zet. Maar ook andere actoren zullen de resultaten van Recreatie 2020 in hun denken en doen moeten integreren. Kortom: de toekomst is begonnen.